

زندگی روزمره

جهان اسلامی در سده‌های میانه

جیمز لینزی ترجمه سعید درودی

سرشناسه	لینزی، جیمزای، ۱۹۵۷ - م. Lindsay, James E
عنوان و نام پدیدآور	زندگی روزمره جهان اسلامی در سده های میانه / جیمز لینزی؛ [مترجم] سعید درودی
مشخصات نشر	تهران: انتشارات نگاه، ۱۴۰۱.
مشخصات ظاهری	۵۰۴ ص.
شابک	۹۷۸ - ۶۲۲ - ۲۶۷ - ۳۵۷ - ۴
وضعیت فهرست نویسی	فیبا
یادداشت	عنوان اصلی: Daily life in the medieval Islamic world, 2005.
موضوع	تمدن اسلامی Islamic civilization
موضوع	کشورهای اسلامی - آداب و رسوم و زندگی اجتماعی Islamic countries -- Social life and customs
شناسه افزوده	درودی، سعید، ۱۳۳۷ -، مترجم
رده بندی کنگره	DS۳۶/۸۵۵
رده بندی دیویی	۹۰۹/۰۹۷۶۷۰۱
شماره کتابشناسی ملی	۹۰۵۷۳۲۳

جیمز لینزی

زندگی روزمره جهان اسلامی در سده‌های میانه

سعید درودی

مؤسسه انتشارات نگاه

تأسیس: ۱۳۵۲

زندگی روزمره جهان اسلامی در سده‌های میانه جیمز لینزی سعید درودی

ویراستار: پروین حیدری

نمونه خوان: مجید حسینی آمینه

درونده سازی: عاطفه سیفی

صفحه‌آرا: اکرم زنبویی

چاپ اول: اردیبهشت ۱۴۰۲ - شمارگان: ۳۰۰ نسخه

لیتوگرافی: اطلس چاپ - چاپ: شاهین

شابک: ۹۷۸-۶۲۲-۲۶۷-۳۵۷-۴

مؤسسه انتشارات نگاه

حق چاپ محفوظ است.

دفتر مرکزی: خیابان انقلاب، خیابان شهدای ژاندارمری،

بین خیابان فخر رازی و خیابان دانشگاه، پلاک ۶۳، طبقه ۵

تلفن: ۱۲ - ۶۶۹۷۵۷۱۱، تلفکس: ۶۶۹۷۵۷۰۷

فروشگاه: خیابان کریمخان، بین ایرانشهر و ماهشهر، پلاک ۱۴۰

تماس: ۸۸۴۹۰۱۳۸-۸۸۴۹۰۱۹۵

negahpub1@gmail.com

● www.negahpub.com ● negahpub ● newsnegahpub

فهرست مطالب

۹	در باره نویسنده
۱۳	پیشگفتار
۲۳	سپاسگزاری
۲۷	رویدادهای مهم به ترتیب تاریخ
۳۷	فصل ۱. نکات عمده تاریخ اسلام در سده های میانه
۴۴	صدر اسلام و تاریخ نگاران امروزی
۵۱	زندگی پیامبر اسلام (ص)
۵۱	(از ۵۷۰ تا ۶۳۲ میلادی / ۵۳ سال پیش از هجرت تا ۱۱ هجری)
۵۶	فتوحات صدر اسلام
۵۹	قومیت
۶۴	جغرافیا و محیط زیست
۶۶	ویژگی های سیاسی جوامع اسلامی در سده های میانه
۶۸	تجزیه خلافت، حکومت های مسلمان ایرانی
۷۶	احکام اسلامی یا شریعت
۸۴	عرفان اسلامی (صوفی گری یا تَصَوُّف)
۹۷	فصل ۲. جزیره العرب
۹۸	منابع
۱۰۱	جغرافیا و محیط زیست

۱۰۶	 شتر و تجارت
۱۱۹	 خانه و محل سکونت
۱۲۳	 خورشیدآوندی

۱۴۵	 فصل ۳. جنگ و سیاست
۱۴۷	 جهاد
۱۵۱	 جنگ‌های صدر اسلام
۱۵۷	 سلاح‌ها و تاکتیک‌های جنگی در صدر اسلام
۱۶۴	 نقش زنان در جنگ‌های صدر اسلام
۱۷۱	 برده‌داری نظامی، مالیک تُرک
۱۸۱	 سلاجقیان، مالیک، جنگ‌های صلیبی
۱۸۵	 سلاح‌های عصر صلیبی
۱۸۹	 صلاح‌الدین، شجرالدُر، مالیک

۲۰۱	 فصل ۴. شهرها
۲۰۳	 منابع
۲۰۸	 سوریه و دمشق
۲۱۹	 عراق و بغداد
۲۲۹	 مصر و قاهره
۲۴۰	 مسافرت، حمل و نقل
۲۴۵	 پول و بازارها
۲۵۵	 یهودیان و مسیحیان (اهل کتاب)
۲۶۷	 خانه و مسکن
۲۷۸	 غذا و آب

۲۹۷	 فصل ۵. شعایر و عبادات
۲۹۹	 شهادتین
۳۰۱	 نماز

زکات.....	۳۱۸
روزه.....	۳۱۹
حج.....	۳۲۶
حج شیعیان.....	۳۳۸
دیگر انواع زیارت ها.....	۳۵۱

فصل ۶. مطالب جالب و سرگرم کننده.....	۳۶۳
روش سنتی نام گذاری عرب ها.....	۳۶۴
کُتبه.....	۳۶۶
اسم.....	۳۶۷
نسب یا شجره نامه.....	۳۶۸
نسبت یا انتساب.....	۳۷۱
لقب.....	۳۷۳
زن و مرد در خانواده و جامعه.....	۳۷۵
کودکان و دوره کودکی.....	۳۹۵
ختنه.....	۳۹۸
پوشاک و حجاب.....	۴۰۲
آموزش و پرورش.....	۴۰۹
سرگرمی ها.....	۴۲۳
مرگ و آخرت.....	۴۲۸

ضمیمه ۱ دستور آشپزی.....	۴۳۹
ضمیمه ۲ نمودار شجره نامه ها و سلسله ها.....	۴۴۵
ضمیمه ۳ تقویم مسیحی و تقویم اسلامی و جدول تبدیل آنها به یکدیگر.....	۴۵۳
ضمیمه ۴ تعطیلات دینی اسلامی.....	۴۵۹
ضمیمه ۵ جدول تبدیل تاریخ میلادی و هجری به یکدیگر.....	۴۶۳
ضمیمه ۶ جدول تطبیق سال های میلادی و هجری قمری.....	۴۶۷

درباره نویسنده

جیمز لینزی^۱ (متولد سال ۱۹۵۷ میلادی) دانشیار رشته تاریخ در دانشگاه دولتی کلرادو^۲ در فورت کالینز^۳ است.

-
1. James E. Lindsay
 2. Colorado
 3. Fort Collins

برای فرزندانم: جونیساً^۱، زاخاری^۲ و جاشوا^۳

-
1. Jonisa
 2. Zachary
 3. Joshua

پیشگفتار

آمریکایی‌های امروزی اطلاعاتی مبسوط دربارهٔ اروپای سده‌های میانه دارند. دلیل این امر آن است که از سال‌ها پیش، کتاب‌های فراوان (اعم از داستانی و تاریخی) دربارهٔ این قاره نوشته شده و پس از اختراع هنر هفتم (سینما) و سپس تلویزیون، فیلم‌های متعددی هم ساخته شده است. این فیلم‌ها و آن کتاب‌ها دربارهٔ ماجراهایی است که قهرمانان آنها شاه آرتور^۱ یا رابین هود^۲ است. در صفحه‌های متعدد کتاب‌ها، یا در صحنه‌های گوناگون فیلم‌ها، قلعه‌های ترسناک، شوالیه‌هایی با زره‌های براق و خیره‌کننده، و بانوانی جوان و زیبا و وحشت‌زده می‌بینیم. حتی برخی نویسندگان نیز، در این زمینه، آثار متعددی فقط در ژانر طنز ماجراجویانه نگاشته‌اند که یکی از معروف‌ترینشان مجموعه آثار طنزنویسان انگلیسی معروف به گروه مانتی پایتون^۳ است. حتی بعضی

۱. King Arthur: پادشاه افسانه‌ای انگلستان که در دوره‌ای نامعلوم از سده‌های میانه می‌زیست و طبق روایات، سلطانی دادگستر و دلاور بود - م.

۲. Robin Hood: شخصیت معروف و قدیمی داستانی انگلستان که ریشهٔ داستان‌هایش به سده‌های میانه بازمی‌گردد. در فرهنگ عمومی انگلیسی‌ها، رابین هود نماد حق‌طلبی، ظلم‌ستیزی و بخشش دارایی‌های ستمکاران به نیازمندان و دردمندان است - م.

۳. Monty Python: یک گروه طنزنویس انگلیسی که بین سال‌های ۱۹۶۹ و ۲۰۱۴، در شبکه‌های تلویزیونی انگلستان فعالیت داشتند و سریال‌های طنز می‌ساختند. یکی از

علاقه‌مندان به مطالعه کتاب‌های تاریخی و ادبی، کتاب *داستان‌های کنتربری*^۱ (تألیف جفری چاوسر^۲) را هم، به همان زبان قدیمی و پُر تکلف انگلیسی، خوانده‌اند.

عوام الناس آمریکایی درباره اروپای سده‌های میانه افکاری تخیلی و گاه طنزآمیز دارند، ولی بیشتر فرهیختگان جامعه آمریکا، هنگام بررسی تاریخ اروپای سده‌های میانه، سلسله معیارهایی دینی، فرهنگی، سیاسی، و حتی زبانی را در نظر می‌گیرند و سپس به مطالعه جدی و دقیق تاریخ این قاره در سده‌های میانه می‌نشینند و از این‌رو، بسیاری از ویژگی‌های اروپا در آن دوره برایشان آشناست. ولی همین آمریکایی‌های فرهیخته، وقتی شروع به بررسی جهان اسلامی سده‌های میانه می‌کنند، هیچ معیاری در اختیارشان نیست که با کمک آن بتوانند ویژگی‌های جهان اسلامی در آن دوره را درک کنند، به‌طوری‌که خصوصیات دینی و فرهنگی و غیره در آن جوامع، برای ایشان بیگانه و حتی گاهی عجیب و غریب و درک‌نشدنی است.

این کتاب که *زندگی روزمره جهان اسلامی در سده‌های میانه* نام دارد، برای این دسته از فرهیختگان نوشته شده است. این کتاب، درواقع، نوعی «معرفی‌نامه» جهان اسلامی است و معرفی‌کنندگان هم افرادی‌اند که در آن جامعه می‌زیستند. در دوره مورد بحث، بخش اعظم آنچه «فرهنگ و تمدن بشری» خوانده می‌شود، در جهان اسلامی رو به رونق و شکوفایی گذاشت و در بسیاری از زمینه‌ها (از جمله زمینه‌های سیاسی، نظامی، اقتصادی، جامعه

معروف‌ترین ساخته‌های آنها، سریالی کمدی (از نوع کمدی موقعیت) بود به نام اصلی *Doctor in the House*، و خوانندگانی که هم‌سن و سال مترجم کتاب هستند، شاید آن را در گذشته‌ای دور دیده باشند، چون این سریال، در آن زمان، با نام *دکتر بعد از این*، در تلویزیون ایران هم به نمایش درآمد - م.

1. *Canterbury Tales*

۲. Geoffrey Chaucer (از ۱۳۴۳ تا ۱۴۰۰ میلادی): شاعر، نویسنده، فیلسوف و سیاستمدار انگلیسی که معروف‌ترین اثرش همین کتاب *داستان‌های کنتربری* است - م.

مدنی، و فعالیت‌های فکری و علمی، پیشرفت‌های چشمگیری به وقوع پیوست و معرفی‌کنندگانی که در بالا از ایشان یاد کردیم، می‌کوشیدند پیشرفت‌های مذکور را، از دیدگاه خویش، تجزیه و تحلیل کنند و به معاصرانشان بشناسانند.

جهان اسلامی سده‌های میانه از عربستان سده هفتم میلادی آغاز شد و تا پایان سده سیزدهم میلادی، به سرعت گسترش یافت، به طوری که سرزمین‌های گوناگونی را در بر می‌گرفت. در این بازه زمانی، موضوعات بسیار متنوعی بر زندگی روزمره اعضای جوامع تأثیرگذار بود و بنابراین توجه ما امروزی‌ها را به شدت به خود جلب می‌کند. در این کتاب هم به همین موضوعات پرداخته شده است.

اینکه در توصیف جهان اسلامی سده‌های میانه، از «قرن سیزدهم» نام بردم، از آن روست که تا سال ۱۳۰۰ میلادی (ویکی دوده بعد از آن)، رویدادهایی مهم در جهان اسلامی رخ داد؛ از جمله حمله مغولان به بغداد در ۱۲۵۸ میلادی، پایان سلطه صلیبیان در خاور نزدیک در دهه ۱۲۹۰ میلادی، صعود سلسله عثمانی در آناتولی و اروپای شرقی در اوایل سده چهاردهم میلادی، و افول قدرت مغولان در دهه ۱۳۲۰ میلادی. پس از این حوادث مهم، در بسیاری از زمینه‌ها تغییرات بسیاری صورت گرفت، به طوری که چهره جهان اسلامی سده‌های میانه، در قیاس با آنچه قبلاً بود، به کلی دگرگون شد.^(۱)

بازه زمانی‌ای که در این کتاب بررسی شده، از ظهور اسلام در سده هفتم میلادی تا سال ۱۳۰۰ میلادی (یعنی تقریباً هفت قرن) را شامل می‌شود. در طول این هفتصد سال، قلمرو حکومت اسلامی در غرب تا اسپانیا و شمال آفریقا، و در شرق تا آسیای مرکزی و شبه قاره هند گسترش یافت. لذا، نویسنده کتابی شبیه کتاب ما، خود، باید انتخاب کند که به کدام مناطق و موضوعات توجه بیشتری نشان دهد.

دین اسلام در شبه جزیره عربستان ظاهر شد و وقتی به حکومت بزرگ و مقتدری تبدیل شد، شهرهایی همچون دمشق و بغداد و قاهره را به پایتختی برگزید. از این رونیز من، ناگزیر، به آن بخش از سرزمین‌های اسلامی پرداخته‌ام که

بین دورودخانه نیل و سیحون قرار گرفته‌اند. این نواحی را می‌توان «سرزمین‌های کلیدی یا نمونه اسلامی» نامید. این شیوه بررسی شاید خواننده را به این فکر بیندازد که لابد سرزمین‌های کلیدی اسلامی همان مناطقی‌اند که در آنها می‌توان دین و فرهنگ «نمونه» اسلامی را به چشم دید. این نحوه نگرش همان است که در آن زمان نیز جریان داشته، زیرا بسیاری از نویسندگانی که کتاب‌های معروف به فضائل البلدان (محاسن و مزایای شهرها) را می‌نوشتند، از زادگاهشان تعریف و تمجیدها کرده‌اند و موطن خود را «مهد تمدن و پیشرفت اسلام» نامیده‌اند. ولی من، برای آنکه نتیجه بررسی‌هایم حتی‌الامکان کامل‌تر و دقیق‌تر باشد، درصدد برآمدم نشان دهم که بین جوامع مختلف جهان اسلامی سده‌های میانه، چه شباهت‌ها و تفاوت‌هایی بوده است. برای رسیدن به این هدف نیز مجبور شدم نمونه‌هایی از دیگر نواحی (خارج از ناحیه بین رودهای نیل و سیحون) به خواننده ارائه دهم.

برای آنکه خواننده آمریکایی کتاب بتواند تصویری ملموس از زندگی روزمره جهان اسلامی سده‌های میانه در ذهن خویش داشته باشد، گاهی هم به این موضوع پرداخته‌ام که در زمینه ارزش‌های سیاسی و اجتماعی و دینی، چه شباهت‌ها و تفاوت‌هایی بین این جامعه و جامعه امروزی آمریکا به چشم می‌خورد. امروز، آمریکایی‌ها درباره بسیاری از ارزش‌های سیاسی و اجتماعی و دینی (نظیر ارتباط مناسب و صحیح بین دین و دولت، دولت و فرد، دولت و خانواده، فرد و خانواده، و روابط میان زن و مرد) بلا تکلیف و مردد و سردرگم‌اند. در جامعه کنونی آمریکا، پیوسته مناظراتی علنی و عمومی پیرامون این مقولات درمی‌گیرد و بسیاری از افراد، به عنوان اشخاص مستقلی که به هیچ حزب و گروهی وابسته نیستند، در این باره به انواع مباحثات می‌پردازند و درباره موضوعات متفاوت و متعدد سخن می‌رانند؛ موضوعاتی چون حقوق فردی، حق انتخاب فردی، مسئولیت فردی، حقوق مربوط به حفظ حریم خصوصی، مالکیت شخصی، و حق ارضای شخصی.

همچنین، همین موضوع که در جامعه امروز آمریکا، بر مقولاتی همچون «فرد» و «فردیت» تأکید می‌شود، حاکی از آن است که آمریکایی‌های امروزی نه تنها با مردم جهان اسلامی سده‌های میانه، بلکه با دیگر اقوام باستانی و قرون وسطایی (همچون یونانی، رومی، اروپایی، ایرانی، هندی و چینی) نیز فرق دارند.

همان‌گونه که قبلاً گفتم، شیوه من در این کتاب این بوده که گاهی جهان اسلامی سده‌های میانه را با برخی دیگر از جوامع معاصرش در گوشه‌ای دیگر از جهان قرون وسطا، و حتی با جامعه امروزی آمریکا، مقایسه کرده‌ام تا از این رهگذر نتایج روشن‌تری به دست آید. اما این مطالعه تطبیقی هم، براساس این فرض بوده که اگر بخواهیم زندگی روزمره در جهان اسلامی سده‌های میانه را بهتر بشناسیم، مجبوریم این واقعیت را بپذیریم که بسیاری از ارزش‌های دینی و سیاسی و اجتماعی، و حتی سطح توقعات طبقات گوناگون آن جامعه، با دیدگاه امروزی ما آمریکایی‌ها کاملاً تفاوت داشته است.

این نکته را هم باید بپذیریم که زندگی روزمره در جهان اسلامی سده‌های میانه، از نظر مردمی که در آن زمان و در آن جهان می‌زیستند، عادی بود و هیچ مسئله غیرعادی و شگفت‌انگیزی در آن به چشم نمی‌خورد؛ دقیقاً مانند ما آمریکایی‌ها که وقتی به زندگی روزمره آمریکای امروزی می‌اندیشیم، چیزی غیرمنتظره و عجیب و غریب در آن نمی‌بینیم. بنابراین، اگر هدفمان این باشد که در مطالعاتمان به موفقیت دست یابیم، جهان اسلامی سده‌های میانه را باید از چشم مردم همان زمان و مکان بنگریم، نه از دید یک آمریکایی سده بیست و یکم میلادی. و برای این منظور، باید به کتاب‌هایی رجوع کنیم که نویسندگان آن زمان نگاشته‌اند. به بیان دیگر، این واقعیت را باید بپذیریم که مردم دوره مورد بحث، مانند خود ما آمریکایی‌های امروزی، شعور و حس تشخیص داشتند و از آداب و رسوم گوناگون پیروی می‌کردند و برای انتخاب راه خویش در زندگی آزاد بودند.^(۲)

نخستین فصل کتاب، با عنوان «نکات عمده تاریخ اسلام در سده‌های

میانه»، نظری کلی به برخی موضوعات مهم تاریخ اسلام در سده‌های میانه است و در واقع، هدف از نگاشتن آن فراهم کردن زمینه‌ای لازم و ضروری برای پنج فصل دیگر کتاب بوده. اسلام‌پژوهان غربی به مسائل گوناگونی می‌پردازند، مسائلی چون تاریخ صدر اسلام، زندگی پیامبر اسلام (ص)، فتوحات اولیه اسلامی، اقوام ساکن در جهان اسلامی سده‌های میانه، جغرافیا و محیط زیست، ویژگی‌های سیاسی جوامع اسلامی سده‌های میانه، پیدایش و تدوین قوانین اسلامی (موسوم به شریعت)، و عرفان اسلامی (معروف به تصوف). ایشان هنگام بررسی این موضوعات گوناگون، با مسائل متعددی روبه‌رو می‌شوند که ممکن است آنان را گرفتار مشکلاتی کند. در این فصل، به همین مشکلات و مسائل پرداخته‌ایم.

در فصل دوم، با عنوان «جزیره العرب»، به زادگاه اسلام پرداخته شده است. در این فصل، عمدتاً به سراغ مسائلی رفته‌ایم همچون جغرافیا و محیط زیست عربستان، بازرگانی در این منطقه و نواحی اطرافش، و نیز نظام اجتماعی رایج در این سرزمین که بر اساس روابط خویشاوندی بوده و بادیه‌نشینان و واحه‌نشینان عرب، به یکسان، پایبند آن بودند و در قرآن نیز به عنوان نظام اجتماعی رایج در جزیره العرب به آن اشاره شده است. همان‌گونه که گفتیم، عربستان زادگاه اسلام بود، ولی فقط تا مدتی کوتاه اهمیت خود را حفظ کرد، زیرا طولی نکشید که با گسترش حکومت اسلامی و تبدیل آن به یک امپراتوری پهناور، مرکزیت خویش را از دست داد و جای خود را به شهرهایی دیگر، در نقاطی دیگر، سپرد تا فرهنگ و تمدن درخشان اسلامی را پدید آورند و رهبری کنند.

در فصل سوم، با عنوان «جنگ و سیاست»، به فناوری نظامی و نهادهای نظامی جهان اسلامی سده‌های میانه پرداخته شده. در آغاز فصل، بحثی اساسی درباره مفهوم اسلامی «جهاد» پیش کشیده‌ایم. بعضی تاریخ‌پژوهان غربی این واژه را «جنگ مقدس» ترجمه کرده‌اند که رسان نیست و معنای دقیقاً واقعی این کلمه را نمی‌رساند. در بخش دیگر این فصل، به پیشرفت‌ها و

دگرگونی‌هایی نگریسته‌ایم که در فناوری نظامی و همچنین در نهادهای نظامی ایجاد شد. برای آنکه این مقوله روشن‌تر شود، به سلاح‌های استفاده‌شده در فتوحات اولیه اسلامی، و آنگاه به اسلحه رایج در دوران امپراتوری اسلامی هم نگاهی انداخته‌ایم. مباحث دیگری که پس از آن مطالعه شده از این قرار است: ظهور «بردگی نظامی» در سده نهم میلادی، و گسترش آن در قالب سلسله معروف به «ممالیک» در مصر، و نهایتاً آغاز جنگ‌های صلیبی در خاور نزدیک که در بازه زمانی ۱۰۹۵ و ۱۲۹۱ میلادی درگرفت.

فصل چهارم درباره «شهرها»ی آن دوره است که در طول این بخش، زندگی روزمره در سه شهر مهم آن زمان (یعنی دمشق، بغداد و قاهره) را بررسی کرده‌ایم. دمشق، یکی از قدیمی‌ترین شهرهای دنیا، همواره مسکون بوده و از ۶۶۱ میلادی (۴۱ هجری) تا ۷۵۰ میلادی (۱۳۲ هجری) پایتخت سلسله اموی بوده است. بغداد که در ۷۶۲ میلادی (۱۴۵ هجری) بنا شد، پایتخت خلفای عباسی بود که از ۷۵۰ میلادی (۱۳۲ هجری) تا ۱۲۵۸ میلادی (۶۵۶ هجری) از آنجا بر امپراتوری اسلامی فرمان می‌راندند. شهر معروف قاهره نیز در ۹۶۹ میلادی (۳۵۸ هجری) ساخته شد و پایتخت خلفای فاطمی بود که از ۹۰۹ میلادی (۲۹۶ هجری) تا ۱۱۷۱ میلادی (۵۶۶ هجری) حکومت کردند و در ۹۷۳ میلادی (۳۶۲ هجری) قاهره را به پایتختی برگزیدند. این سه شهر مهم سلطنتی، به سبب ویژگی‌های منطقه‌ای و همچنین خصوصیات حکامی که در آنها مستقر بودند، وضعیتی خاص یافتند و تا مدت‌ها نماد قدرت و اقتدار بودند. البته، در فصل چهارم، دل‌مشغولی اصلی ما این است که ببینیم، جدا از گرایش‌های دینی و مذهبی، زندگی روزمره ساکنان آنها در دوره مورد بحث چگونه می‌گذشت و چه نکاتی را می‌توانیم از سبک زندگی ایشان بیاموزیم. به بیان ساده‌تر، در فصل چهارم به این نکات می‌پردازیم که اهالی این شهرها چه چیزهایی می‌خریدند و چه چیزهایی می‌فروختند. چه نوع کالاهایی می‌ساختند؟ محصولات کشاورزی‌شان چه بود؟ پول رایج در این شهرها چه

بود؟ چگونه سفر می کردند؟ وقتی می خواستند کالایی را از شهری به شهر دیگر ببرند، از چه وسایلی استفاده می کردند؟ یهودیان و مسیحیان و مسلمانانی که در این شهرها می زیستند رفتارشان با یکدیگر چگونه بود؟ خانه های مسکونی اهالی این شهرها چه شکلی داشت؟ چه می خوردند و چه می نوشیدند؟ مزارع خویش را چگونه و با چه وسایلی آبیاری می کردند؟

عنوان فصل پنجم «شعایرو عبادات» است و در آن به پنج اصل مهم پرداخته ایم که پایه های دین اسلام بر آنها بنا شده: شهادتین، نماز، روزه، زکات، و حج. این عبادات قرن هاست که در کنار یکدیگر، همچون قلبی تپنده، نبض و آهنگ زندگی روزمره همه جوامع اسلامی را تنظیم و مدیریت کرده اند. همچنین، به سفرهای زیارتی شیعیان در عراق، و مراسم زیارتی که در دیگر نقاط جهان اسلامی سده های میانه صورت می گرفت (مانند اماکن مقدس واقع در سوریه و فلسطین) نیز نگاهی افکنده ایم.

عنوان فصل ششم را «مطالب جالب و سرگرم کننده» گذاشته ام و زمان انتخاب این عنوان از اسم یکی از کتاب های ثعالبی، تاریخ نگار ایرانی، تقلید کرده ام. این مورخ مشهور ایرانی در بازه زمانی ۹۶۱ تا ۱۰۳۸ میلادی (۳۵۰ تا ۴۲۹ هجری) می زیست و آن کتابش که مدنظر ماست، لطائف المعارف نام دارد که ترجمه تقریبی اش همان عنوان فصل ششم کتاب است. فصل ششم در واقع مجموعه ای است از مطالب گوناگون زندگی روزمره (به ویژه، نکاتی مرتبط با چرخه زندگی، و زندگی خانوادگی) که در پنج فصل قبلی به آنها اشاره ای نشده است. این نکات عبارت اند از شیوه سنتی نام گذاری عرب ها، اندرزهای قرآن درباره نقش و جایگاه زن و مرد در خانواده و جامعه، کودکان و دوره کودکی، مقوله ختنه، پوشاک و حجاب، آموزش و پرورش، انواع سرگرمی ها، مرگ و آخرت.

در پایان کتاب نیز واژه نامه ای گنجانده ام تا خواننده با تعدادی از اصطلاحات رایج در دوره مورد بحث مختصراً آشنا شود. همچنین، دستور پخت چند غذا که در جهان اسلامی سده های میانه رواج داشت، چند شجره نامه و

جداول سلسله‌های حکومتی و نیز جدولی برای تبدیل تاریخ‌های میلادی و هجری به یکدیگر ذکر شده تا این کتاب، در حد خود، اثری نسبتاً کامل باشد.

یادداشت‌ها

1. For an excellent treatment of the Islamic world in the fourteenth century, see Ross E. Dunn's *The Adventures of Ibn Battuta: A Muslim Traveler of the Fourteenth Century*, rev. ed. (Berkeley: University of California Press, 2005).
2. See especially Patricia Crone, *Pre-Industrial Societies: Anatomy of the PreModern World* (Oxford: Oneworld, 1993).

سیاسگزاری

وقتی نویسنده‌ای کتابی می‌نویسد، تا زمان انتشارش، از لحاظ معنوی، به افراد متعددی مدیون می‌شود. یکی از دوستانم به نام کوین اوهی^۱ به من گفت انتشارات گرین‌وود^۲ مجموعه کتاب‌هایی با عنوان زندگی روزمره در طول تاریخ^۳ منتشر کرده و از من خواست تهیه یکی از مجلدات آن به نام زندگی روزمره جهان اسلامی در سده‌های میانه^۴ را به عهده بگیرم. پس از آماده شدن دست‌نوشته کتاب، مایکل هرمان^۵، لی‌ین اسمال^۶ و گروهی دیگر، از مؤسسه انتشاراتی آپکس^۷، کارهای مربوط به آن را پیش بردند. رابرت هوی‌لند^۸ که عکاسی زبردست است و عکس‌های زیبایی از عربستان در آلبومش داشت، به من اجازه داد تعدادی از آنها را در کتابم بیاورم. تراویس لیئر^۹ نیز این عکس‌ها و چند تصویر دیگر را آماده کرد تا مطابق ضوابط انتشارات گرین‌وود باشد. از

-
1. Kevin Ohe
 2. Greenwood Publications
 3. *Daily Life Through History*
 4. *Daily Life in the Medieval Islamic World*
 5. Michael Hermann
 6. Leanne Small
 7. Apex Publishing
 8. Robert Hoyland
 9. Travis Leirer

نامبردگان صمیمانه سپاسگزارم. تعدادی از مترجمان هم که منابع مهم و اولیه مربوط به تاریخ اسلام را، ضمن آثار خویش، ترجمه و چاپ کرده بودند، لطف‌ها کردند و به من اجازه دادند بعضی از آنها را در این کتاب نقل کنم. همه این مطالب حق نشر^۱ داشتند و من با صاحبان برخی از این آثار، که در کتاب ذکر شده، از نزدیک آشنا بودم. برای آنکه همه کارهای مربوط به کتاب به روال قانونی طی شود، با آنها تماس گرفتم تا ببینم به من اجازه می‌دهند از مطالبشان در کتابم استفاده کنم یا نه؛ و همه پذیرفتند. عده‌ای دیگر را نمی‌شناختم، ولی آدرسشان را به دست آوردم و طی تماس‌های مکرر و طولانی، موفق شدم نظر مساعدشان را نیز، برای استفاده از منابعشان در این کتاب، جلب کنم. عده‌ای از همکارانم در دانشگاه دولتی کلرادو^۲ عضو سمینار دانشکده تاریخ هستند. دست‌نویس کتاب را به آنها دادم و ایشان پس از مطالعه، تذکرات سودمندی درباره فصل‌های ۱ و ۲ کتاب در اختیارم گذاشتند، که در کتاب اعمال شد. دوست قدیمی‌ام، فرانک تاورز^۳، در عالم دوستی و رفاقت، حمایت‌های معنوی فراوانی از من کرد، که از او هم سپاسگزارم. ویراستاران نشر گرین‌وود و نیز گروهی دیگر از کسانی که کتاب‌ها را پیش از انتشار می‌خوانند و درباره آن به نویسندگان و ناشران توصیه‌هایی مفید ارائه می‌دهند، زحمت کشیدند و دست‌نوشته کتاب را از اول تا آخر خواندند و نکات ارزشمندی را برای بهبود کیفی کتاب به من گوشزد کردند. این افراد عبارت‌اند از جان آرماجانی^۴، ناتان سیتینو^۵، پل کاب^۶، رزگائودیو^۷، ویلیام گریس‌والد^۸، ماریان کمپ^۹، سلیمان

1. copyright

2. Colorado State University (CSU)

3. Frank Towers

4. Jon Armajani

5. Nathan Citino

6. Paul Cobb

7. Rose Gaudio

8. William Griswold

9. Marianne Kamp

مراد، وارن شولتز^۱ و شوکت توزاوا^۲. اظهار نظرهای خردمندانه و نقدهای صمیمانه نامبردگان برای من بسیار ارزشمند است (گوا اینکه بعضی از آنها را در کتاب اعمال نکردم!) به طوری که سبب شد کتاب حاضر به این شکل که می بینید به دستتان برسد. اگر لطف و مهربانی افراد فوق الذکر نبود، به احتمال قریب به یقین، این کتاب به شکلی دیگر (و شاید نامطلوب) از کار درمی آمد. این موضوع را هم حتماً باید ذکر کنم که هرگونه اشتباهی که در کتاب می بینید، زائیده کوتاهی و بی دقتی خود من است.

جیمز لینزی

فورت کالینز^۳، کلرادو

مارس ۲۰۰۵

1. Warren Schultz

2. Shawkat Toorawa

3. Fort Collins

رویدادهای مهم به ترتیب تاریخ

(همه تاریخ‌ها برحسب تقویم گریگوری است. برای آشنایی با شیوه سنتی نام‌گذاری عرب‌ها، به فصل ششم کتاب رجوع شود.)^(۱)

۵۷۰ میلادی (حدوداً ۵۳ سال پیش از هجرت):
محمد^(ص) در طایفه بنی‌هاشم، از شاخه‌های قبیله قریش، در مکه (در منطقه غربی عربستان) به دنیا آمد.

۶۰۰ میلادی (تقریباً ۲۳ سال پیش از هجرت):
محمد^(ص) در شغل تجارت موفقیت‌هایی به دست آورد و با خدیجه (وفات: حدود ۴ سال پیش از هجرت) ازدواج کرد.

۶۱۰ میلادی (تقریباً ۱۳ سال پیش از هجرت):
محمد^(ص) به نبوت مبعوث می‌شود.

۶۱۰ تا ۶۲۲ میلادی (۱۳ سال پیش از هجرت تا سال اول هجری):
پیامبر اسلام^(ص) در مکه می‌زیست و مردم را ارشاد می‌کرد.

۶۱۹ میلادی (حدوداً ۴ سال پیش از هجرت):
درگذشت خدیجه و عموی رسول خدا^(ص) موسوم به ابوطالب.

۱. تاریخ‌های هجری قمری که در مقابل تاریخ‌های میلادی آمده، افزوده مترجم است - م.

۶۲۲ میلادی (سال اول هجری):

هجرت محمد^(ص) به مدینه، سال اول از تقویم اسلامی.

۶۲۲ تا ۶۲۴ میلادی (۱ تا ۳ هجری):

محمد^(ص) در مدینه، جامعه‌ای جدید از پیروان اسلام (موسوم به «امت اسلامی») را به وجود می‌آورد.

۶۲۴ تا ۶۲۷ میلادی (۳ تا ۶ هجری):

مخالفت با پیامبر اسلام^(ص) در مدینه، که در نتیجه آن، دو قبیله یهودی از این شهر اخراج شدند و مردان سومین قبیله یهودی هم به قتل رسیدند.

۶۲۴ تا ۶۳۰ میلادی (۳ تا ۹ هجری):

جنگ با مشرکان مکه.

۶۲۸ تا ۶۳۲ میلادی (۷ تا ۱۱ هجری):

تحکیم حکومت اسلامی پیامبر^(ص) و گسترش آن در عربستان.

۶۳۰ میلادی (۹ هجری):

مسلمانان به رهبری پیامبر اسلام^(ص) مکه را فتح می‌کنند.

۶۳۲ میلادی (۱۱ هجری):

رحلت رسول خدا^(ص) و تدفین او در مدینه. ابوبکر، در مقام نخستین خلیفه، به جانشینی پیامبر^(ص) برگزیده می‌شود.

۶۳۲ تا ۶۳۴ میلادی (۱۱ تا ۱۳ هجری):

جنگ‌های رده (جنگ‌های ارتداد). حکومت ابوبکر.

۶۳۲ تا ۶۶۱ میلادی (۱۱ تا ۴۱ هجری):

حکومت چهار خلیفه معروف به «خلفای راشدین».

۶۳۸ میلادی (۱۷ هجری):

مسلمانان در دوره حکومت عمر بن خطاب، دومین خلیفه از خلفای راشدین، بیت المقدس را فتح می‌کنند.

۶۴۴ میلادی (۲۳ هجری):

ترور عمر بن خطاب. او، یک هفته پیش از وفات، کمیته‌ای شش نفره را مأمور انتخاب جانشین خود می‌کند. در نتیجه، عثمان بن عفان به جانشینی‌اش برگزیده می‌شود. در حکومت عثمان، آیات قرآن جمع‌آوری و به شکل نهایی‌اش (که تا امروز باقی است) تدوین می‌شود.

۶۵۶ میلادی (۳۵ هجری):

کشته شدن عثمان بن عفان و آغاز نخستین جنگ داخلی در تاریخ اسلام. ۶۵۶ تا ۶۶۱ میلادی (۳۵ تا ۴۱ هجری): نخستین جنگ داخلی در تاریخ اسلام (جنگ‌های جمل و صفین و نهروان).

۶۶۱ میلادی (۴۰ هجری):

شهادت علی بن ابی طالب^(ع).^۱ معاویه بن ابی سفیان (حکومت از ۶۶۱ تا ۶۸۰ میلادی / ۴۰ تا ۶۰ هجری) سلسله اموی را بنیان می‌گذارد. ۶۶۱ تا ۷۵۰ میلادی (۴۱ تا ۱۳۲ هجری):

خلفای اموی از پایتختشان در دمشق، امور امپراتوری نوپای اسلامی را اداره می‌کنند.

۶۸۰ میلادی (۶۱ هجری):

شهادت حسین بن علی^(ع) در کربلا. حسین^(ع)، از دیدگاه شیعیان، به «الگوی مقاومت در برابر ظلم» و «شکیبایی در سختی‌ها» بدل می‌شود. ۶۸۰ تا ۶۹۲ میلادی (۶۱ تا ۷۳ هجری):

دومین جنگ داخلی در تاریخ اسلام.

۶۹۱ میلادی (۷۲ هجری):

تکمیل بنای قبة الصخره در بیت المقدس.

۱. بنا بر بعضی از روایات، این روز پنجشنبه ۱۱ بهمن سال ۳۹ هجری خورشیدی بوده است - م.

۳۰ / زندگی روزمره جهان اسلامی در سده های میانه

۷۰۵ تا ۷۱۵ میلادی (۸۶ تا ۹۶ هجری):

ساختن مسجد اموی در دمشق.

۷۱۱ میلادی (۹۳ هجری):

آغاز فتوحات مسلمانان در اسپانیا.

۷۳۲ میلادی (۱۱۴ هجری):

نبرد توریا جنگ پواتیه. شارل مارتل با پیروزی در این جنگ، مانع پیشرفت اسلام در اروپای غربی می شود.

۷۴۴ تا ۷۵۰ میلادی (۱۲۶ تا ۱۳۲ هجری):

سومین جنگ داخلی در تاریخ اسلام. عباسیان امویان را منقرض می کنند.

۷۵۰ تا ۱۲۵۸ میلادی (۱۳۲ تا ۶۵۶ هجری):

حکومت خلفای عباسی. عصر زرین فرهنگ و تمدن اسلامی.

۷۵۴ تا ۷۷۵ میلادی (۱۳۶ تا ۱۵۸ هجری):

خلافت منصور، دومین خلیفه عباسی. منصور حکومت واقعی عباسیان را پدید می آورد. به فرمان او، شهر بغداد را می سازند. او جنبشی معروف به «نهضت ترجمه» را می آغازد و در این جنبش، مترجمان عرب، آثار فلاسفه یونان باستان و آثار علمی به جامانده از دوران کهن را به زبان عربی ترجمه می کنند.

۷۵۶ میلادی (۱۳۹ هجری):

تأسیس خلافت اموی در قرطبه (در اسپانیا).

۷۶۲ میلادی (۱۴۵ هجری):

بنای شهر بغداد.

۷۶۵ میلادی (۱۴۸ هجری):

وفات جعفر صادق^(ع)، ششمین امام شیعیان و بنیان گذار فقه جعفری در دین اسلام. مسئله جانشینی او میان پیروانش تفرقه می اندازد و دو گروه از این میان سر بر می آورند: شیعیان هفت امامی (معروف به اسماعیلیه)، و شیعیان دوازده امامی مشهور به امامیه.

۷۶۷ میلادی (۱۵۰ هجری):

درگذشت ابوحنیفه، مؤسس مذهب حنفی در دین اسلام، که در دوره عثمانی و مغولان هند، مذهب رسمی حکومت بود.

۷۸۶ تا ۸۰۹ میلادی (۱۶۹ تا ۱۹۳ هجری):

خلافت هارون الرشید. اوج اقتدار خلافت عباسی.

۷۹۵ میلادی (۱۷۹ هجری):

درگذشت مالک بن انس، بنیان‌گذار مذهب مالکی، از مذاهب چهارگانه اهل سنت، که در آفریقای اسلامی قدرت یافت.

۸۰۱ میلادی (۱۸۵ هجری):

درگذشت رابعه عدویه، بانوی صوفی و شاعره معروف عرب، که «ریاضت» و «عشق به خدا» را با هم درآمیخت.

۸۲۰ میلادی (۲۰۴ هجری):

درگذشت محمد بن ادریس شافعی، بنیان‌گذار مذهب شافعی. این مذهب در سرزمین‌های عرب زبان شرق مدیترانه رایج است.

۸۳۳ تا ۹۴۵ میلادی (۲۱۸ تا ۳۳۳ هجری):

ظهور سلسله‌های محلی در دوره خلفای عباسی.

۸۳۶ میلادی (۲۲۱ هجری):

پایتخت عباسیان موقتاً از بغداد به سامرا انتقال یافت و این شهر تا اواخر سده نهم میلادی (اواخر قرن سوم هجری) پایتخت بود تا اینکه خلفای عباسی دوباره به بغداد تغییر مکان دادند.

۸۵۵ میلادی (۲۴۱ هجری):

درگذشت احمد بن حنبل، بنیان‌گذار مذهب حنبلی، از مذاهب چهارگانه اهل تسنن.

۸۷۴ میلادی (۲۶۰ هجری):

آغاز دوره غیبت صغرای امام دوازدهم شیعیان (عج).

۹۰۹ تا ۹۶۹ میلادی (۲۹۶ تا ۳۵۸ هجری):

خلافت فاطمیان در شمال آفریقا.

۹۲۹ میلادی (۳۱۷ هجری):

خلافت امویان اندلس، به رهبری عبدالرحمن سوم، تأسیس می شود.

۹۳۴ تا ۱۰۶۳ میلادی (۳۲۲ تا ۴۵۵ هجری):

حکومت آل بویه در غرب ایران، عراق و بین النهرین.

۹۴۵ میلادی (۳۳۳ هجری):

آل بویه بغداد را تصرف می کند. قدرت حکومت مستقیم از خلفای عباسی سلب می شود.

۹۶۹ تا ۱۱۷۱ میلادی (۳۵۸ تا ۵۶۶ هجری):

استقرار حکومت فاطمیان در شمال آفریقا، مصر و سوریه.

۹۷۷ تا ۱۱۸۶ میلادی (۳۶۶ تا ۵۸۲ هجری):

حکومت غزنویان در خراسان، افغانستان و هند شمالی.

حدود ۱۰۰۰ میلادی (تقریباً ۳۹۰ هجری):

درگذشت محمد بن احمد شمس الدین مقدسی، جغرافی دان مشهور سوری و مؤلف کتاب احسن التقاسیم فی معرفة الاقالیم.

۱۰۰۹ میلادی (۳۹۹ هجری):

الحاکم بامرالله، خلیفه فاطمی، دستور می دهد مقبره مقدس (مزار عیسی ^(ع)) را ویران کنند.

۱۰۳۰ میلادی (۴۲۱ هجری):

درگذشت سلطان محمود غزنوی.

۱۰۳۱ میلادی (۴۲۲ هجری):

انقراض حکومت امویان اندلس.

۱۰۳۷ میلادی (۴۲۸ هجری):

درگذشت ابن سینا.

۱۰۳۸ تا ۱۱۹۴ میلادی (۴۲۹ تا ۵۹۰ هجری):

استقرار حکومت سلجوقیان در عراق و ایران.

۱۰۵۸ تا ۱۱۱۱ میلادی (۴۵۰ تا ۵۰۵ هجری):

دوران زندگی امام محمد غزالی، متأله، فقیه و عارف شهیر، که تصوف را با اندیشه‌های اصلی اهل تسنن پیوند داد.

۱۰۷۱ میلادی (۴۶۳ هجری):

جنگ ملازگرد، بین نیروهای امپراتوری سلجوقی به فرماندهی آلب ارسلان، و سپاهیان امپراتوری بیزانس به رهبری رومانوس دیوژن، که به شکست بیزانس پایان گرفت.

۱۰۸۸ میلادی (۴۸۱ هجری):

درگذشت ناصر خسرو قبادیانی.

۱۰۹۶ میلادی (۴۸۹ هجری):

پاپ اوربانوس دوم نخستین جنگ صلیبی را علیه مسلمانان به راه می‌اندازد.

۱۰۹۹ میلادی (۴۹۲ هجری):

صلیبیان بیت المقدس را فتح می‌کنند و در آنجا حکومتی مسیحی مستقر می‌سازند.

سده دوازدهم میلادی (قرن ششم هجری):

فرقه‌های متعدد صوفیان نخستین جنبش‌های اجتماعی را در جهان اسلامی به راه می‌اندازند.

۱۱۴۳ میلادی (۵۳۷ هجری):

پیتر مُعَزَّز^۱، رئیس صومعه کلونی^۲، به یکی از مترجمانش موسوم به رابرت اهل کتون^۳، مأموریت می‌دهد قرآن را به زبان لاتینی ترجمه کند که نخستین ترجمه قرآن به زبان لاتینی است.

1. Peter the Venerable

۲. Cluny: شهری کوچک در جنوب فرانسه - م.

3. Robert of Ketton

۱۱۷۱ میلادی (۵۶۶ هجری):

صلاح الدین ایوبی مصر را فتح می کند.

۱۱۸۷ میلادی (۵۸۳ هجری):

صلاح الدین ایوبی صلیبیان را در نبرد حطین شکست می دهد و بیت المقدس را بازپس می گیرد.

۱۱۹۸ میلادی (۵۹۴ هجری):

درگذشت ابن رشد اندلسی، ستاره شناس و فیلسوف شهیر مسلمان.

۱۲۱۷ میلادی (۶۱۴ هجری):

درگذشت ابن جبیر، جغرافی دان و جهانگرد نامدار اندلس.

۱۲۲۰ تا ۱۲۶۰ میلادی (۶۱۷ تا ۶۵۸ هجری):

حمله مغولان به سرزمین های اسلامی.

۱۲۵۰ تا ۱۵۱۷ میلادی (۶۴۸ تا ۹۲۳ هجری):

استقرار حکومت ممالیک در مصر و سوریه.

۱۲۵۸ میلادی (۶۵۶ هجری):

هجوم مغولان به بغداد و غارت و چپاول آن شهر.

۱۲۶۰ میلادی (۶۵۸ هجری):

ممالیک، در عین جالوت (در فلسطین)، مغولان را شکست می دهند.

۱۲۶۱ تا ۱۵۱۷ میلادی (۶۵۸ تا ۹۲۳ هجری):

حکومت خلفای عباسی در قاهره (این حکومت «اسمی» بود و قدرت واقعی

در دست ممالیک مصر بود).

۱۲۸۱ تا ۱۹۲۴ میلادی (۶۸۰ تا ۱۳۴۲ هجری):

حکومت امپراتوری عثمانی.

۱۲۹۱ میلادی (۶۹۰ هجری):

ممالیک عکا، واپسین پناهگاه فرنگیان در سوریه، را فتح می کند.

۱۲۹۵ تا ۱۳۰۴ میلادی (۶۹۴ تا ۷۰۳ هجری):

دوره حکومت غازان خان، نخستین ایلخان مغول که مسلمان شد.

۱۳۲۶ میلادی (۷۲۶ هجری):

حکومت عثمانی بورس را تصرف می کند.

۱۳۴۵ میلادی (۷۴۶ هجری):

عثمانی ها از تنگه گالیپولی عبور می کنند.

۱۳۷۰ تا ۱۴۰۵ میلادی (۷۷۱ تا ۸۰۸ هجری):

فتوحات تیمور لنگ.

۱۳۸۹ میلادی (۷۹۱ هجری):

عثمانی ها، در نبرد کوزوو، نیروهای صرب را درهم می شکنند.

۱۴۴۴ میلادی (۸۴۸ هجری): صلیبیان، برای آخرین بار، به عثمانی ها

حمله می کنند، ولی در وارنا رو به هزیمت می گذارند.

۱۴۵۳ میلادی (۸۵۷ هجری):

عثمانی ها قسطنطنیه را فتح می کنند.

